

'Werken aan een gastvrije samenleving'

De maatschappij moet gastvrijer worden voor mensen die 'anders' zijn, of het wordt nooit wat met de vermaatschappelijking. Doortje Kal, pionier van het kwartiermaken: 'Als de samenleving geen ruimte maakt, kun je ondersteunen tot je een ons weegt.'

Een kwartiermaker is een wegbereider, iemand die de komst van anderen voorbereidt en voor onderdak zorgt. De van huis uit militaire term is ook prima toepasbaar in vreedzamer omstandigheden. Zoals wanneer groepen burgers die zich vreemd voelen, of die vreemd gevonden worden, hun plaats in de maatschappij willen innemen. Dat lukt hen niet altijd op eigen kracht. Zulke 'vreemden' – of het nou mensen met een psychiatrische achtergrond, mensen met een verstandelijke beperking of bijvoorbeeld asielzoekers zijn – hebben soms ook kwartiermakers nodig. Baanbrekers en bemiddelaars die zorgen dat zij niet buiten de samenleving blijven staan, maar er deel van kunnen uitmaken.

Dr. Doortje Kal heeft de afgelopen decennia van dit gegeven haar missie gemaakt. Ze onderzoekt het en schrijft, spreekt en doceert erover. Sinds een jaar is ze bijzonder lector kwartiermaken aan de Hogeschool Utrecht, als onderdeel van het Kenniscentrum sociale innovatie. 'Kwartiermaken is werken aan een gastvrije samenleving voor mensen die te maken hebben met uitsluiting', zo definieert zij. 'Om te zorgen dat zij welkom zijn, moeten ze niet alleen zelf moeite doen. De samenleving moet ook een stap zetten. Die moet ruimte maken voor de ander. Anders lukt het niet. Kwartiermakers maken dat mogelijk, ze stimuleren die tweezijdige beweging.' In Amsterdam werkt bijvoorbeeld al jaren een kwartiermaker die helpt bevorderen dat mensen met een verstandelijke beperking kunnen deelnemen aan reguliere activiteiten in hun omgeving, bij clubs, in buurthuizen. Zij is een verbindende figuur tussen stadsdelen, zorgorganisaties, welzijnsvoorzieningen en mensen met een beperking die willen meedoen met hun buurtgenoten. De Stichting Pameijer in Rotterdam stelde onlangs tien kwartiermakers aan.

Waarom is kwartiermaken nodig?

'Door de vermaatschappelijking van de zorg keren mensen die lang buiten de samenleving hebben geleefd nu terug. Zij willen net als iedereen gezien worden, meedoen en meetellen. In de praktijk gaat dat niet altijd goed. Het anders zijn van mensen die in gewone huizen in gewone wijken komen wonen is niet alleen maar leuk. Het is soms lastig, het kan als storend ervaren worden, de burens – de oude bewoners én de nieuwe – voelen zich onzeker en houden afstand van elkaar. Kwartiermakers kunnen helpen dat ongemakkelijke gevoel te overwinnen. Zij leggen contacten, organiseren ontmoetingen. Dat zorgt vaak al voor meer begrip. Wanneer je samen iets doet wat je allebei leuk vindt, kan de frictie verdwijnen, of

'We moeten de bandbreedte van normaliteit verbreden'

in ieder geval minder worden. Mensen met een beperking of met een psychiatrisch probleem vinden het vaak fijn iemand te kennen die zich gemakkelijk in de maatschappij beweegt. Van hun kant kunnen zij geïnteresseerden informeren over zichzelf en over hun leven.

Er zijn veel mensen die op die manier iets voor een ander willen betekenen, dat blijkt in de praktijk en het wordt bevestigd door wetenschappelijk onderzoek. Vriendelijkheid is een emotie in de samenleving die je kunt oproepen en aanspreken.'

Hoe bent u op het idee van kwartiermaken gekomen?

‘Ik raakte betrokken bij de verhuizing van een groot psychiatrisch ziekenhuis, Santpoort, naar de stad Amsterdam. Dat gebeurde in de tweede helft van de jaren tachtig. Voor de honderden patiënten kwamen er woonvormen in de stad en ook speciale dagactiviteitencentra, de DAC’s. Die liepen goed, maar de vraag drong zich meer en meer op waarom deze mensen in zo groten getale DAC’s bezochten. Blijkbaar voelden ze zich niet welkom in gewone buurthuizen. Waarom konden ze daar niet makkelijker terecht? We zijn bij de stadsdelen langsgedaan met die vraag: wij willen opbouwwerk voor deze groep bewoners, zodat zij hun plek in de samenleving kunnen vinden. De vier betrokken stadsdelen hadden daar oren naar. Zo is destijds in Amsterdam Oud-West het eerste kwartiermakersproject ontstaan.

Het woord kwartiermaker heb ik trouwens niet zelf bedacht, dat komt uit het werk van onderzoekers Jaap van Weeghel en Jacques Zeelen die zich bezighielden met toegankelijk maken van werksituaties voor psychiatrisch patiënten. Toen ik het las dacht ik meteen: dit begrip is toepasbaar op veel meer terreinen en niet alleen op meer levensterreinen, maar ook op meer categorieën mensen.’

Ook de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking vermaatschappelijkt, met vallen en opstaan. Wat kunt u zeggen over de overeenkomsten en verschillen tussen de geestelijke gezondheidszorg en de gehandicaptenzorg op het gebied van integratie en inclusie?

‘Voor beide sectoren geldt dat bijna geen land ter wereld nog altijd zoveel bedden heeft. En nergens is het speciaal onderwijs zo omvangrijk als in Nederland, terwijl onderzoek toch steeds laat zien dat kinderen met beperkingen beter kunnen worden opgenomen in gewone klassen. Het geldt dat omgaat in aparte voorzieningen voor beide groepen neemt nog steeds toe. Eigenlijk vind ik dat ontluisterend.

Mensen die afwijken van wat we normaal vinden, worden maar al te gemakkelijk naar de zorg verwezen, voor pillen of therapie. Al bijna vijf procent van de kinderen slijkt medicijnen omdat ze te druk zijn. Het is een aanwijzing dat we als samenleving te weinig ruimte geven aan anders zijn.

Aan de andere kant zijn er ook wel degelijk goede dingen gaande. Het lukt aardig het onderwerp sociale inclusie op de agenda te krijgen. Het begrip dat mensen met handicaps ook gewoon burgers zijn, met maatschappelijke verlangens, heeft ons al veel gebracht. Maar je kunt je afvragen of het glas half vol of half leeg is, want het gaat allemaal erg langzaam. In de jaren zeventig begon de emancipatie van mensen met verstandelijke beperkingen in Dennendal en die beweging is veertig jaar later nog steeds gaande. Ik vind het belangrijk dat mensen die in de zorg werken zich bewust zijn van die lange geschiedenis.

DOORTJE KAL

Geboren 18 december 1948 te Ruurlo

Vanaf 1968	Werkzaam in de verpleging, residentiële kinderbescherming en club- en buurthuiswerk
1973-1976	Haagse Sociale Academie Inrichtingswerk en Protestantse Voortgezette Opleiding
1984-1990	Informeel coördinator Platform GGZ Amsterdam
1990-1992	Werkzaam bij dagactiviteitencentra ggz Amsterdam, initieert eerste project kwartiermaken
1992-2002	Preventiemedewerker sociale psychiatrie Riagg Haagrand
1997	Tweede project kwartiermaken in Zoetermeer
2001	Promoveert op onderzoek naar dit project aan de Universiteit voor Humanistiek
2001-2003	Werkt samen met prof. Andries Baart aan presentiebenadering in de ggz
2001-nu	Initieert en geeft leiding aan Landelijk Steunpunt Kwartiermaken
2011-nu	Bijzonder lector kwartiermaken Hogeschool Utrecht

Sinds 2008 neemt Kal deel aan een werkgroep van onderzoekers op het gebied van sociale integratie van mensen met een verstandelijke beperking, onder leiding van Herman Meininger.

Wat de verschillen betreft: integratie ligt voor mensen met een lichte of matige beperking soms gemakkelijker dan voor mensen met psychiatrische problemen. Maar voor mensen met ernstige en meervoudige handicaps geldt weer het tegenovergestelde, voor hen is het juist problematischer. Vaak is de vraag: wat hebben zij eraan? Er zijn voorbeelden van dat zij ook baat hebben bij vermaatschappelijking. Bovendien is er een veel grotere groep mensen met beperkingen voor wie het ontegenzeggelijk wél zinvol is, we moeten dus doorzetten.'

Werken in de gehandicaptenzorg van vandaag niet al heel wat beroepskrachten die je kwartiermaker zou kunnen noemen? Zij helpen het pad effenen naar de samenleving; naar wonen, werk, contacten.

'Dat is zo. Een goeie hulpverlener is ook een beetje kwartiermaker. Dat wil zeggen dat hij oog heeft voor het maatschappelijk leven van cliënten, dat hij voor hen wegen vindt in de samenleving en hen daarin begeleidt. Ik vind wel dat organisaties voor gehandicaptenzorg nog veel opener kunnen zijn naar de maatschappij. Zij hebben vanouds de neiging cliënten te willen beschermen en ook voor hen te willen denken. Ideeën als "de maatschappij is keihard en zit niet op onze doelgroep te wachten" zitten in de weg als het om integratie gaat. Die houding werkt ook in de hand dat de maatschappij passief achterover leunt. Het probleem van uitsluiting wordt niet eens opgemerkt omdat we de mensen om wie het gaat niet kennen. In de wijk zijn kleine instellingen gekomen waar mensen met beperkingen wonen, maar waar het voor de burens lastig is met deze nieuwe bewoners in contact te komen. Omdat daar vaak letterlijk een begeleider tussen staat. Ik verwacht van organisaties dat ze een positief beroep doen op de samenleving, want zoals het nu is laten ze mogelijkheden en hulpbronnen liggen. De zorg heeft wat dit betreft nog veel te leren. Maar ruimte maken in de maatschappij is niet alleen de verantwoordelijkheid van de zorg, maar ook van de gemeenten.'

Hoe ziet u in dit verband de komst van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) die gemeenten steeds belangrijker maakt wat betreft de zorg en begeleiding van kwetsbare burgers?

'Het is goed dat gemeenten zich meer verantwoordelijk gaan voelen voor ál hun burgers. Via de Wmo komen zij ook in het zicht van de gemeentelijke overheid en dat is winst. De Wmo bepaalt dat alle inwoners erbij horen en mee moeten kunnen doen, ook als ze daarvoor wat extra ondersteuning nodig hebben. Kwartiermaken gaat daar ook over. In sommige gemeenten worden dan ook kwartiermakers of vergelijkbare functionarissen uit de Wmo gefinancierd. Waar we wel op moeten letten, is dat we niet te hard moeten hameren op zelfredzaamheid als sleutelbegrip in de Wmo. Op

zich kan niemand daar tegen zijn, maar we moeten wel blijven zien dat het niet voor iedereen vanzelf gaat. Het gevaar bestaat dat kwetsbaarheid of hulpbehoefendheid en daarmee ook zorgzaamheid niet meer mogen, of in een kwaad daglicht komen te staan omdat het hoogste doel is dat iedereen zichzelf moet kunnen redden.'

U geeft sinds vorig jaar onder meer colleges aan jonge mensen die in het maatschappelijk werk of in de zorg gaan werken. Hoe reageren zij op het idee dat mensen soms hulp nodig hebben om hun weg in de maatschappij te vinden?

'Ze herkennen het beeld dat de maatschappij erg hoge eisen stelt aan mensen, dat werken topsport is en dat je op een hoog niveau moet functioneren. Lukt dat niet, dan lig je er al heel snel uit. Studenten snappen bovendien dat het fijn is als de maatschappij ruimte biedt aan allerlei soorten mensen, ook aan degenen die niet standaard of gemiddeld zijn. Ik zeg het zo: we moeten de bandbreedte van de normaliteit verbreden. Van ruimte maken gaat ook een preventieve werking uit. Hoe meer we mensen onder druk zetten om aan een vrij beperkte norm te voldoen, hoe meer mensen naast de maatschappij komen te staan en hoe meer lijden we creëren. Het is simpel, als de samenleving geen ruimte maakt, kun je ondersteunen tot je een ons weegt. Ruimte maken is dus afgezien van het morele aspect in ons aller belang. Ik heb het idee dat die boodschap wel degelijk aankomt bij de jonge professionals in opleiding.'

Zullen zij er later in hun werk ook iets mee kunnen? Is uw boodschap niet te idealistisch in dit tijdperk van verzakelijking?

'Wat we op de hogeschool in ieder geval kunnen doen is de aankomende generatie werkers de goede bagage meegeven, inclusief de ethiek die daarbij hoort. Verder probeer ik met mijn onderzoek naar kwartiermaken en sociale inclusie maatschappelijk iets teweeg te brengen, verder te komen dan het probleem. Het lectoraat stelt me daartoe mede in staat. Het is me te gemakzuchtig om te poneren dat het nu een te moeilijke tijd is voor idealisme, met de opkomst van Wilders, met de bezuinigingen. Die omstandigheden maken de noodzaak te vechten voor ruimte om anders te zijn alleen maar groter. Het wordt misschien grimmiger om ons heen, maar dat maakt veel mensen juist ook ongerust. Zij willen daar iets aan doen, er een ander, humaner maatschappijbeeld tegenover stellen. Het is niet voor niets dat gemeenten bijvoorbeeld weigeren op grote schaal illegalen op te pakken, of asielkinderen op straat te zetten. Zij worden opstandig en datzelfde geldt voor veel burgers. Ik merk bij mijn lezingen en cursussen dat het enthousiasme om aan de slag te gaan voor een vriendelijker samenleving groot is.'